

KAŽDODENNÍ ŽIVOT NA VENKOVSKÉ FAŘE V 19. STOLETÍ

Jana STRÁNÍKOVÁ

Ústav historických věd, Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice
Studentská 84, 532 10 Pardubice, Česká republika
jana.stranikova@upce.cz

STRÁNÍKOVÁ, Jana. Everyday life in a country parish in 19th century. Following article uses the example of František Šembera (1786-1840), priest in rural area in the first half of the 19th century. Introduced is not only his role of priest, but focus is given also on his everyday life – his letters and personal correspondence, his relation to siblings and his household.

Klíčová slova: kněz; duchovní péče; farní domácnost; každodenní život; 19. století;

Keywords: priest; pastoral care; parish household; everyday life; 19th century;

Dějiny každodennosti či dějiny všedního dne si v české historiografii již našly své místo a stále se rozvíjejí.¹ Vycházejí a navazují přitom na metodické podněty zahraničních odborníků. Připomeňme alespoň edici *Histoire de la vie quotidienne* vycházející v pařížském nakladatelství Hachette, která za několik desítek let své existence nejenom přinesla více než dvě stě titulů a zároveň dokládá proměny v pojetí tohoto směru historického bádání ve francouzské historiografii. Zajímavé a často i ostré diskuse daly vzniknout německým dějinám každodennosti, *Alltagsgeschichte*. Jejich kořeny můžeme sice vidět již v sedmdesátých letech 20. století v aktivitě historiků z Institutu Maxe Plancka v Göttingenu, zejména po příchodu Alfa Lüdtkeho, nicméně teprve díky pozdějším diskusím, především té, která se odehrála v roce 1984 na 35. sjezdu německých historiků, se jejich koncepce ujasnila.² Vykrytalizovala i díky odmítnutí jedné z tezí prosazovaných němec-

¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Průvodce všedním životem v moderní době. Úvaly: Albra 2014; MATĚJEK, Marek. Dětský svět ve středověku. Ostrava: Moravapress, 2014; LUKÁŠEK, Vladimír. Každodennost sedláka a jeho rodiny ve vzdělávacích lidových knížkách přelomu 18. a 19. století. In *Paginae historiae: sborník Národního archivu*, 2014, sv. 22, č. 1, s. 48–84; KUČERA, Rudolf. Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013; LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. Z dějin české každodennosti: Život v 19. století. Praha: Karolinum, 2010; KOLDINSKÁ, Marie. Každodennost renesančního aristokrata. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001.

² IGGERS, Georg G. Dějepisectví ve 20. století: Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 95–110; von TIPPELSKIRCH, Xenia. La historia

kými sociálními dějinami o pozitivním působení modernizačních procesů. Zcela odmítli existenci pokroku předpokládajícího modernizaci lidstva a zaměřili se na vytvoření kritického pohledu, který by odkryl její skutečný přínos i negativa. Zároveň požadovali prisouzení většího významu historickým aktérům – konkrétním lidem. Historii nevnímali jako důsledek strukturálních okolností, ale projev kulturních praktik jednotlivců a skupin. Proto se zaměřili na prožitky jednotlivců, jejich intelektuální a duševní determinace, místo v prostředí, v němž žili, a možnosti jednání, které tím bylo ovlivněno. Jejich pozornosti se těšili zejména obyčejní lidé (*kleine Leute*),³ kterým se chtěli ve svých výzkumech přiblížit. Dobře to vyjadřuje výraz *Annäherung*, jenž je ústředním hermeneutickým termínem v metodologii tohoto směru historiografie.⁴

Objektem zájmu byli jednotlivci, nevýznamné historické postavy, které po sobě zanechaly obvykle jenom sporadický počet pramenů, případně vůbec nic. Dochované osobní písemné památky jsou velkou výjimkou. Právě tyto prameny ovšem nabízejí unikátní možnost přiblížení se jedinci.⁵ Středem pozornosti tohoto článku bude František Šembera, syn vysokomýtského řemeslníka a katolický kněz. Představuje našťastí výjimku, neboť se po něm zachovalo celkem třicet zajímavých dopisů, které zde budou analyzovány. Představují ovšem pouhé torzo mnohem rozsáhlejší korespondence s rodinou a přáteli. Kromě těchto písemností vytvořil během svého života i jiné; vedl matriky a další písemnou agendu, což patřilo k jeho povinnostem duchovního správce. Tyto materiály budou ale vzhledem ke svému charakteru (jde hlavně o evidenční prameny) využity jen okrajově, neboť osobní písemnosti, které jsou k dispozici, jsou velmi zajímavým a cenným materiálem nejenom o obsahové, ale i jazykové stránce. „Na jazyk nahlížíme jako na centrální součást kultury a současně jako na její nejuspořádanější a nejsystematizovanější část. Mezi jazykem a kulturou je úzký vztah – jazyk kulturu odráží a je jejím hlavním médiem.“⁶ Tato slova Františka Burdy nebyla sice formulována pro historiky, nicméně naznačují nové možnosti využití písemných pramenů ve výzkumu dějin každodennosti (a potažmo i kulturních dějin, do nichž se nejen české historiografii obvykle řadí).⁷ Nemusí přitom jít o rozkrývání gramatických forem, analýzu pravopisu nebo aplikaci metod lingvistické pragmatiky, kterým se některé práce věnovaly.⁸ Historik zaměřený obvykle na obsahovou stránku

cultural en Alemania. In POIRRIER, Philippe (ed.). *La historia cultural: ¿Un giro historiográfico mundial?*. València: Universidad de València, 2012, s. 217–232; LÜDTKE, Alf. *Alltagsgeschichte – ein Bericht von unterwegs*. In *Historische Anthropologie: Kultur – Gesellschaft – Alltag*, 2003, roč. 11, č. 2, s. 278–295.

³ LÜDTKE, Alf (ed.). *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, Princeton: Princeton University Press, 1995, s. 3–40.

⁴ LÜDTKE, ref. 3, s. 13, 25, 313.

⁵ SCHULZE, Winfried (ed.). *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin: Akademie Verlag, 1996, s. 11–30.

⁶ BURDA, František. *Kultura, doličný předmět obětního mechanismu*. Hradec Králové: Ofts – Katedra náboženských studií PedF UHK, 2013, s. 207.

⁷ LEDNEROVÁ – JIRÁNEK – MACKOVÁ, ref. 1, s. 403.

⁸ SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*. Praha: Karolinum, 2005; LENDEROVÁ, Milena – BOROVIČKOVÁ, Martina – STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*. 2015 (v tisku); VAN LEEUWEN-

pramenů často pomíjí otázku, jakou roli hrály písemnosti v životě člověka, který je vytvořil. V následujícím článku proto bude vedle dílčích témat každodennosti kněze Františka Šembery a jeho prostředí věnována pozornost i samotným dopisům.

Kdo vlastně byl František Šembera? Narodil se 5. února 1786 v početné rodině vysokomýtského řemeslníka. Na svět přišel jako druhé z celkem patnácti dětí Dory a Františka Šemberových. Dům, v němž rodina pobývala, stál v boční ulici za náměstím a kromě obytných místností disponoval i hospodářským zázemím a prostory pro provoz řemesla. Řemenářské dílně, kterou otec František Šembera provozoval, se vcelku dobře dařilo, bezpochyby i díky přítomnosti vojenské posádky ve městě. Ve chvílích volna se věnoval četbě náboženské a naučné literatury. „Pohled jeho byl ostrý, jadrný a v myšlínkách vězící, jindy ale veselý a směšný. Do společnosti on rád chodil, do takových ale nejrači, kde o užitečných věcech se mluvilo, v jiných on k nalezení nebyl.“⁹ Tato charakteristika otce Františka Šembery je uvedena v jeho životopise, který sepsal několik dní po jeho smrti jeden z jeho synů, a i díky své idealizované podobě dobře odráží očekávané ctnosti maloměstského řemeslníka – ctnostného, pracovitého a šetrného muže.

Z početného potomstva rodiny Šemberových se dospělosti dožilo pouze pět dětí – nejstarší syn Jan (1784–1857), který se rovněž stal katolickým duchovním, pak František, ústřední osoba tohoto článku (1786–1840), dále dcera Františka (1792–1859), jež se později provdala za místního mlynáře Vojtěcha Brychtu, a také synové Josef (1794–1866), který se stal úředníkem, a Alois Vojtěch (1807–1882), pozdější profesor vídeňské univerzity.¹⁰

Když bylo Františkovi třináct let, stal studentem piaristického gymnázia v nedaleké Litomyšli¹¹ a později tam absolvoval i dvouletou filozofii.¹² Poté spojil svůj osud s Hradcem Králové, centrem diecéze a rovněž místem, kde mladí muži mohli získat potřebné vzdělání a duchovní formaci, aby se stali kněžími. Stolní titul¹³ poskytl Františkovi náboženský fond, a tak mohl být v srpnu roku 1808 vysvěcen královéhradeckým biskupem M. Tadeášem z Trauttmansdorfu.¹⁴ Primiční mši celebroidal podobně jako jiní novosvěcenci v jeho době v Chrasti u Chrudimi,

TURNOVCOVÁ, Jiřina – STRÁNÍKOVÁ, Jana. Schreiben im Alltag des 19. Jahrhunderts I: Das Schreib- und Schrifttschechische zur Zeit der nationalen Wiedergeburt (1790–1860) in Briefen der patriotischen Kreise. München – Berlin: Verlag Otto Sagner, 2011.

⁹ Regionální muzeum Vysoké Mýto (dále RM VM), fond Alois Vojtěch Šembera (dále f. AVŠ), karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Životopis Františka Šembery, 1823.

¹⁰ ČEVELOVÁ, Zuzana – STRÁNÍKOVÁ, Jana. Přítel příteli, bratr bratru, muž muži. Jan, František, Josef a Alois Vojtěch Šemberovi ve své vzájemné korespondenci. In *Theatrum historiae*, 2009, č. 5, s. 245–262.

¹¹ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále SOKA SY v L), f. Gymnázium Litomyšl I, kniha č. 112: Třídní výkaz gymnázia, 1797–1822, nestránkováno.

¹² SOKA SY v L, f. Gymnázium Litomyšl I, kniha č. 369: třídní výkaz filosofie, 1803–1829, nestránkováno.

¹³ Stolní titul (též titul výživy), lat. titulus mensae – šlo o závazek šlechtice či určité instituce zajistit v případě potřeby zaopatření čerstvě vysvěceného kněze. Byla to jedna z podmínek udělení kněžského svěcení. Viz Ottův slovník naučný XVII. Praha, 1901, s. 107.

¹⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové (dále SOKA HK), f. Biskupská konsistoř, spisová manipulace II, kniha č. 188, nestránkováno.

letním sídle biskupa.¹⁵ Jeho následná dráha duchovního pastýře je poměrně pestrá. Jak bývalo obvyklé, začala postem pomocného duchovního – po vysvěcení působil František několik měsíců jako kaplan na faře v Heřmanově Městci. Poté však odešel na území dnešního Slovenska, tj. do tehdejších severních Uher, kde působil zhruba rok a půl jako polní kaplan. V roce 1810 se vrátil zpět do vlasti, stal se kaplanem v Borohrádku a dlouhých deset let pomáhal tamnímu faráři. Jeho tamní působení vyžadovalo vykonávání běžných církevních úkonů – vysluhování svátostí (křty, svatby), pastoraci a mnohé další. Kaplani jako pomocní duchovní nečerpali přímo z výnosů benefícia (ty náležely faráři), ale dostávali stálý plat, který byl výrazně nižší. Soužití faráře a pomocného kléru proto nebývalo vždy úplně harmonické.¹⁶ O vztahu mezi Františkem Šemberou a třemi duchovními, kteří se vystřídali na postu faráře v Borohrádku, prameny mlčí, a tak se můžeme jen dohadovat, jaký ve skutečnosti byl. Během jeho tamního působení ale došlo k jednomu významnému setkání, a sice s osiřelou dcerou po panském bednáři, Annou Podrazilovou, která s ním odešla do jeho nového působiště a na řadu let se stala jeho hospodyní. Bylo to v roce 1820, tehdy se na něho konečně usmálo štěstí, když získal samostatné, byť drobné benefícium – stal se lokálním kaplanem v Černíkovcích u Rychnova nad Kněžnou. Tamní lokálie se nacházela na území rychnovského panství, které stejně jako borohrádecké patřilo Františku Antonínu, hraběti Kolowrat-Libštejnskému. V jeho službách už František Šembera zůstal po zbytek života. I nedaleká Lukavice, kam v roce 1833 odešel na post faráře, byla součástí rychnovského panství. Lukavice byla jeho posledním působištěm, na sklonku roku 1840 tam zemřel.¹⁷

Dopis v každodenním životě kněze

Právě při působení v posledních dvou zmiňovaných lokalitách, Černíkovcích a Lukavici, sepsal František Šembera oněch třicet dopisů, které se z jeho soukromé korespondence jako jediné dochovaly. Adresoval je mladším bratrům Josefovi a Aloisi Vojtěchovi. Mapují jeho působení na rychnovském panství a časově tedy zachycují závěr jeho kariéerní dráhy. O skutečném rozsahu jeho korespondence se můžeme jen dohadovat – zmínky v existujících dopisech naznačují písemný kontakt s ostatními sourozenci i přáteli. Kromě toho měl František Šembera z titulu své profese povinnost v případě potřeby komunikovat s nadřízenými církevními úřady a rovněž s úřady světskými. Dále vedl rozsáhlou písemnou agendu – zapisoval do matrik údaje o křtech, sňatcích a pohřbech, vedl knihu zkoušek snoubenců, evidenci obyvatelstva, pravidelně zapisoval do staré farní kroniky a vytvořil množství jiných písemností.¹⁸ Mnoho jeho selských sousedů neumě-

¹⁵ Viz zápis jeho otce Františka Šembery v Knize pro zaznamenání dluhů (RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 1, neuspořádáno – bez inv. č.).

¹⁶ ŠOTOLA, Jaroslav. Kariéra v černém: Předpoklady pro získání farního benefícia v 18. století. In Časopis Matice Moravské, 2007, roč. 126, č. 2, s. 319–341.

¹⁷ Ref. 14.

¹⁸ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), f. Archiv fary Černíkovice; SOKA RnK, f. Archiv fary Lukavice.

lo číst ani psát a úřední dokumenty signovali třemi křížky.¹⁹ Svou vzdělaností obyvatele farnosti výrazně převyšoval, neboť jenom málo z nich bylo schopno vzít pero do ruky a vytvořit smysluplný text. František Šembera psal nejenom česky, ale také latinsky a německy. V dochovaných dopisech bratrům se němčina neobjevuje – tam užíval jen češtinu a ojedinele i latinu. V obou jazycích se přitom vyjadřoval familiérně – informoval o novinkách, svěřoval se se svými trápeními a vyjadřoval stesk po svých blízkých, zejména nejmladším Aloisi Vojtěchovi, ke kterému choval obzvláště láskyplný vztah. Jeho latinské dopisy jsou opravdu velmi vzdálené oficiálním textům a jsou vlastně pouze jinojazyčnou obdobou jeho českých dopisů. „Aeconoma te serventissimae salutatur,”²⁰ tedy: „hospodyně tě poníženež zdraví,” napsal svému mladšímu bratrovi Aloisi Vojtěchu Šemberovi 10. května 1831. V jiném dopise adresovaném oběma mladším bratrům Aloisi Vojtěchovi i Josefovi zase píše: „Dnum Affinem prolesque amicissime persaluto Vosque omnes optime valere exopto,”²¹ tedy: „pana Affina a jeho děti přátelsky zdravím a Vám všem přeji dobré zdraví.” Vyřizování pozdravů od a pro známé a stejně tak i úvodní a závěrečné zdvořilostní formulace najdeme jak v českých tak i v latinských dopisech. Patřily k jeho obvyklému zdvořilostnímu repertoáru. V obou jazycích František Šembera rovněž popisoval širší okolnosti doručení dopisu, které mohly být pro adresáta či adresáty důležité. Pokud spolu s psaním posílal ještě něco dalšího, např. peníze, potraviny nebo jiné věci, neopomněl se o tom zmínit. „Aloisio mitto 5 f,”²² tedy: „Aloisovi posílám pět zlatých.” Jindy zase napsal: „[s]krze přítomného odesílám bratroj Aloisioj šest zlatých.”²³ I tyto typy vět tvořily běžnou součást jeho dopisů. Byly důležité, neboť adresát či adresáti si mohli zkontrolovat, jestli posel splnil poctivě svůj úkol a v pořádku doručil opravdu vše.

Skutečnost, že jeho bratři bydleli v Praze, resp. Alois Vojtěch později v Brně a Olomouci, využíval František k občasným žádostem o zakoupení různých věcí

¹⁹ Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA Zámorsk), Sběrka matrik, signatura (dále sign.) 9-5: Matrika narozených, oddaných a zemřelých Borohrádek, 1796–1833; SOA Zámorsk, Sběrka matrik, sign. 17-2 a 17-3: Matriky narozených Černíkovice, 1799–1831 a 1831–1849; SOA Zámorsk, Sběrka matrik, sign. 93-3: Matrika narozených Lukavice, 1832–1845.

²⁰ RM VM, f. AVŠ, karton 12, inventární číslo (dále inv. č.) 954: Latinský dopis F. Šembery bratru Aloisi Vojtěchovi z 10. 5. 1831.

Ediční poznámka: Citáty z latinských dopisů jsou ponechány v původním znění; nejsou opravovány chyby v psaní ani pravopisné chyby.

²¹ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Latinský dopis F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi z 2. 5. 1829.

²² RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Latinský dopis F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi z 11. 7. 1829.

²³ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Český dopis F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi z 9. 1. 1830.

Ediční poznámka: V citátech z českých dopisů byl text z části upraven: především byly odstraněny všechny aspekty dobového stylu grafického záznamu (gsem → jsem, sstipla → štípla, kawka → kavka, vkrutnjk → ukrutník, mau → mou), interpunkce, diakritika, psaní velkých a malých písmen, s/z a dalších souhlásek na asimilačních pozicích a také i/y byly upraveny podle dnešních pravidel českého pravopisu. Psaní číslovek bylo sjednoceno tak, že číslovky do dvaceti a celé desítky či stovky jsou uváděny slovem, v ostatních případech pak číslem. Archaické a nářeční výrazy včetně skloňování byly ponechány v původní podobě.

a zařízení jiných záležitostí. „Až zas žid Heřman, pokteréms p. Koutským pe- níze posílával, do Brna pojede, tak mně dle tvé dobroty zaopatř klobouk dle při- ložený míry a spolu mi také dej vědět číslo tvého obydlí,“²⁴ napsal mu 3. prosin- ce 1829. Venkovské prostředí, ve kterém se pohyboval, nedávalo zdaleka takové možnosti k pořízení některých věcí, jaké nabízely Praha nebo Brno. Kromě věcí pro svoji pro domácnost nebo osobní potřebu, mu bratři obstarávali i výukové pomůcky pro místní školu.²⁵ Naopak František pomáhal svým bratrům s dodává- ním některých surovin, které by se ve velkých městech kupovaly mnohem draž. Především je zásoboval medem, který sám produkoval, neboť včelaření bylo jeho velkým koníčkem. Kromě toho pro ně u místních kupoval další komodity. Na přelomu roku 1829 a 1830 se ho bratři dotázali, zda by jim mohl opatřit peří. Na jejich žádost 9. ledna 1830 odpověděl: „Co se peří dotýče, odpiš mně Josefe, kolik asi libo byste ho chtěli.“²⁶ Dodávka se ale pozdržela, ještě v únoru nebyla vyřízená, protože peří nebylo k dostání.²⁷ Bratrům kupoval v místě, kde působil, i plátno,²⁸ posílal jim také sůl,²⁹ pro Aloise Vojtěcha nechal šít košile a jiné oděvy³⁰ a pořizoval řadu dalších věcí.³¹ Písemný kontakt na dálku tedy vedle zprostřed- kování komunikace umožňoval i realizaci spolupráce a pomoci mezi venkovskou domácností kněze a městskou domácností Josefa a Aloise Vojtěcha. Vzájemné zásobování věcmi, které nebyli v místě pisatele, resp. adresátů k dostání, nebo by jejich pořízení bylo zbytečně nákladné, je obvyklým tématem většiny Františko- vých dopisů. Díky nim se nám odkrývá obraz venkovského kněze jako člověka, který nežil ve vzduchoprázdnu, ale pohyboval se v prostředí, které mu vytvářelo hmotné zázemí.

Jeho dopisy ovšem reflektují i jeho vnitřní svět – přání, obavy a emoce. Zejmé- na Aloisi Vojtěchovi se často svěřoval se svým pocitem osamělosti a žádal ho, aby ho přijel navštívit.³² Dopisy, které od něho dostával (a které se bohužel nedo- chovaly), vítal se zvláštní radostí. Přinášely mu informace o milovaném bratrovi a zároveň ho vytrhovaly z každodenního stereotypu, náročné práce a pocitu osa- mění. „Tvé psaní [...] mně bylo milo a opět nějakou jasností mé mračnami trudu zakalené živobytní obestřelo a nějaký obláček rozehnal. Jen jedině to pomyšlení, že ty [j]si zdrav a vesel a snad brzo tvého cíle dojdeš, poněkud mou rozčepýřenou

²⁴ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 951: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchu z 3. 12. 1829.

²⁵ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Český dopis F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi ze 7. 4. 1829 a latinský dopis z F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi z 2. 5. 1829.

²⁶ Ref. 23.

²⁷ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Latinský dopis F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi z 27. 2. 1830.

²⁸ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Latinský dopis F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi z 1. 6. 1830.

²⁹ Ref. 22.

³⁰ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 957, 958 a 963: České dopisy F. Šembery Aloisi Vojtěchovi ze 14. 8. 1832, 9. 9. 1832 a 16. 1. 1834.

³¹ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 951–974: 42 českých a latinských dopisů F. Šembery Josefovi a/nebo Aloisi Vojtěchovi z let 1829–1840; RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: 6 latinských a českých dopisů z let 1829–1830.

³² Ref. 31.

mysl uhlazuje,³³ napsal mu na začátku roku 1832. Chování bratra Jana a jiných příbuzných mu naopak bylo někdy velmi nemilé, a i s tím se nejmladšímu bratrovi často svěřoval. Jejich vztah byl velmi důvěrný. František neváhal otevřeně popisovat své pocity hněvu, a když šlo o něco velmi závažného, nebránil se ani silným výrazům typu: „Již do smrti nechci nic z přátelstva.“³⁴ Že na své příbuzné přesto nezanevře, bylo zřejmě už předem jasné jak jemu samotnému, tak i příjemci dopisu. Otevřenost a upřímnost komunikace (i v otázkách vztahu k ostatním sourozencům) mezi Františkem a jeho oblíbeným nejmladším bratrem odkrývá pozadí rodinných vztahů a také to, jak je sám František vnímal. O své příbuzné se zajímal, vždycky je u sebe rád uvítal – bezpochyby i kvůli tomu, že ho jejich návštěva vytrhla z obvyklého stereotypu a pocitu samoty. Na tu si ostatně stěžuje opakovaně.³⁵ Návštěvy příbuzných a přátel pro něho byly příjemnou změnou, kdy mohl v klidu a radosti rozmlouvat s lidmi nikoli v rámci svých povinností, ale pro své vlastní potěšení. Náročná funkce římsko-katolického kněze působícího na nejnižším postu v přímém styku s obyčejnými lidmi, kteří neměli vždy pochopení pro jeho povinnosti a nezřídka se uchýlovali k nekalostem,³⁶ nabízela jen málo příležitostí k realizaci vlastních citových potřeb.

Skutečnost, že František používal v soukromé korespondenci svým blízkým i latinu, ho řadí do určité sociální skupiny, do skupiny lidí s vyšším než elementárním vzděláním. Většina obyvatelstva patřila k nižším vrstvám a žila na venkově, také městští řemeslníci a členové jejich rodin získali vzdělání pouze více či méně pravidelným navštěvováním místní triviální nebo hlavní školy, kam musely chodit od šesti do dvanácti let. Na povinné nedělní opakovací hodiny docházeli jen někteří.³⁷ Když si lidé udrželi schopnost číst a psát až do dospělosti, nebo byli dokonce schopní samostatně vytvářet text, tak obvykle nepoužívali pravopisný úzus, který nalézáme v dobových tiscích nebo v písemnostech vzdělanějších lidí. Mnoho z nich psalo zcela foneticky, případně se více či méně odchylovalo od pravopisného úzu. Příklady můžeme vidět i v rodině Šemberových – Františkova otce Františka, matku Dorotu i sestru Františku sice lze považovat za zdatnější pisatele, než byli ti, jež ovládali pouze rudimentální schopnost psát,³⁸ nicméně roz-

³³ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 956: Český dopis Františka Šembery Aloisi Vojtěchovi z 21. 2. 1832.

³⁴ Ref. 24.

Pozn.: Výraz „přátelstvo“ je dobové označení pro „příbuzné“.

³⁵ Ref. 31.

³⁶ V jednom z dopisů se František Aloisi Vojtěchovi zmiňuje o případu, kdy umírající žena učinila v jeho přítomnosti a v přítomnosti dalších svědků zbožný odkaz ve prospěch kostela, nicméně pozůstalí i svědci poté využili toho, že to nebylo sepsáno písemně a tvrdili, že kostelu odkázala mnohem menší částku.

Viz ref. 33.

³⁷ MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914. Praha: Karolinum, 2010, s. 113–125; NOVOTNÝ, Miroslav. Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí. In LORMAN, Jaroslav – TINKOVÁ, Daniela (edd.). Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství. Praha: Casablanca, 2008, s. 148–163; STRÁNÍKOVÁ, Jana. Slohová cvičení a výuka psaní korespondence na elementárních školách na přelomu 18. a 19. století. In *Theatrum historiae*, 2011, č. 8, s. 151–162.

³⁸ STRÁNÍKOVÁ – VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, ref. 8, s. 65–67.

díl mezi jejich schopnostmi a schopnostmi všech čtyř vzdělanějších synů je přesto výrazný.³⁹ Naučit se v kvalitní podobě ovládat pravidla pravopisného úzu bylo zřejmě mnohem těžší než naučit se obratnému písemnému vyjadřování. I v řemeslnickém prostředí totiž nacházíme osoby, které měly velkou invenci a tvůrčí schopnost psát.⁴⁰ Kvalita stylu i kvalita jazyka byly závislé na vzdělání pisatele, nicméně ne ve stejné míře. Rozsah a obsah vzdělání pisatele je přesto kromě jeho individuálních schopností nutné považovat za určující pro kvalitu textu. Pro vyšší vrstvy je typický silný důraz kladený na kultivované vyjadřování, a dopis pro ně nebyl jen nositelem informace nebo prostředkem udržování kontaktu, ale i prostorem k pěstování a prezentaci dosažené úrovně kultivovaného vyjadřování.⁴¹

Františkovy dopisy jsou pro svůj věcný charakter a řešení soukromých záležitostí ryze osobní, některé bychom však mohli označit za téměř intimní, neboť obsahují cituplné vyjádření stesku a bratrské lásky. I jemu ale sloužily dopisy nejenom ke sdělení a udržování vztahu na dálku. Právě užití latiny je dokladem další funkce korespondence. Alois Vojtěch, kterého František několik let podporoval na studiích, mohl přečtením a následným vytvořením latinského textu prokázat, že prostředky, které obdržel, nebyly vynaloženy nadarmo. František díky tomu měl zpětnou vazbu a rovněž možnost osobně si zkontrolovat, jak na tom jeho nejmladší bratr je. Latina jako jazyk soukromého dopisu se v jejich podání stává atributem vzdělaného muže z církevního či akademického prostředí (ženy v dané době ještě nemohly pomýšlet na univerzitní studia) a dává mu možnost komunikovat pouze se stejnými muži. Dopisy, které adresoval František společně Josefovi i Aloisi Vojtěchovi, který u něho při svých pražských studiích bydlel, si nemohla přečíst Josefova žena ani jeho děti. Bylo jen na zvážení obou mužů, co jim sdělí a co si ponechají pro sebe. Latinský dopis na rozdíl od českého nemohl v rodině adresáta putovat z ruky do ruky, nebo být předčítán. Tento (ne)mrtvý jazyk umožňoval oběma stranám vytvořit exkluzivní prostor komunikace, ze které byli ostatní vyloučeni. Kromě toho poskytoval ochranu i před dalšími nežádoucími čtenáři – např. v případě že bylo doručení dopisu svěřeno ne zcela důvěryhodné osobě, nebo pokud hrozilo, že se cestou dostane do nepovolaných rukou. Jen výjimečně bylo možné odeslat dopis prostřednictvím blízkého člověka. Poslové byli buď zaměstnanci pošty nebo obchodníci či řemeslníci, kteří latinsky neuměli. Když František 7. července 1829 psal svým bratrům do Prahy, na konci latinského dopisu uvedl: „Fui tamen coactus per istum minus fidum mittere et Epist. et nummos“, tedy: „Byl jsem už nucen peníze a dopis poslat po tom méně spolehlivém poslu.“⁴² Měl tak jistotu, že si posel nepřečte tajně sdělení a nebude varován. Jeho bratři poté mohli pečlivě zkontrolovat správnost doručené částky.

³⁹ STRÁNÍKOVÁ – VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, ref. 8, s. 67–69, 83–85, 98–103, 125–128, 148–157.

⁴⁰ STRÁNÍKOVÁ, Jana. Marie Magdalena Hanková – životní role neprovdané dcery hořiněveského řezníka. Reflexe a sebereflexe ženy přelomu 18. a 19. století v rodinné korespondenci. In *Theatrum historiae*, 2014, č. 14, s. 9–29

⁴¹ VELLUSIG, Robert. *Schriftliche Gespräche. Briefkultur im 18. Jahrhundert*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2000, s. 21–24.

⁴² Ref. 22.

K psaní dopisů se František uchyloval ve volném čase, když se nemusel věnovat povinnostem svého úřadu. Tehdy usedal ke stolu, bral pero do ruky a na dálku rozmlouval se svými blízkými. Byl přítom občas vyrušován zaměstnanci své domácnosti, případně jinými tvory. „[...] teď mě kavka štípla do pera,“ napsal 6. ledna 1831 svému nejmladšímu bratrovi Aloisi Vojtěchovi. Ačkoli je jeho psaní velmi úhledné a kavka svým zásahem nezpůsobila kaňku, za kterou by se musel omlouvat, přerušil František uprostřed věty své líčení, aby o tom bratra informoval. Jeho spontánní sdělení může působit úsměvně, avšak přináší zajímavou informaci o tom, za jakých okolností dopis vznikl. Ochočená kavka se pohybovala volně po obydlí duchovního a létala i v okolí, na zavolání vždy přilétla zpět. „Má kavka jest ještě na živě a co jest nejdívnějšího, že v houfu vran, krkavců a kavek lítá, a když na ni [j]sem nedávno jdouce z Domašína zavolal: ‚Kavka na,‘ a prst [j]sem ji nastrčil, ona z celého houfu as sto na počet na ten komandowort se dolů spustila a mně na prst sedla. Teď jí právě vyháním ven, neb mně med mlsá,“⁴³ informoval František svého bratra Aloise Vojtěcha 22. února 1831. Jako ochočený domácí mazlíček mu dělala při psaní dopisů blízkým. O tom, zda si troufl zapisovat v její přítomnosti i např. do matrik a psát jiné oficiální dokumenty bez obav z nehody se však můžeme jen dohadovat...

Rodina – radosti i starosti se sourozenci

Mnohem milejší byl Františku Šemberovi kontakt se sourozenci. Vůči rodině měl silný pocit zodpovědnosti. Živě se zajímal o osudy svých bratrů a sestry a jejich rodin i o matku (otec již tehdy nežil). Silnou vazbu měl zejména na nejmladšího bratra Aloise Vojtěcha, k němuž choval velice blízký a cituplný vztah. Po celou dobu jeho studií a v začátcích jeho profesní kariéry ho hmotně podporoval; pravidelně mu posílal domluvenou finanční částku, která činila pět a později i osm zlatých měsíčně.⁴⁴ Zároveň ho však nabádal, aby poskytnuté prostředky užíval výhradně na obživu a zabezpečení při studiu. Když si Alois Vojtěch koupil Časopis Českého museum, nelibě to nesl jako zbytečné plýtvání, neboť obsah periodika nijak nesouvisel s jeho studijním oborem a pozdější profesí. Nabádal ho, aby to nedělal a zároveň ho konejšil: „Nouzí netrp, ani nehejrej. Trochu víc si dopřejeme až v Černíkovcích. Teď se vaří od nového sládka kvasinského takové pivo, že mu je sotva v Praze rovného.“⁴⁵ Svého bratra v Černíkovcích a později i v Lukavici vítal opravdu velmi rád. Neopomněl ho pozvat zejména tehdy, když se očekávala možnost hojného pohoštění – o posvícení, nebo o masopustu, když se porazilo prase.⁴⁶

Vztah Františka k nejmladšímu bratrovi byl velice úzký, ačkoli je dělil věkový rozdíl jedné generace – 21 let. Snad právě proto tak silně lpěl na tom, aby se mu dařilo dobře a byl dostatečně zabezpečen. Když ho káral, radil mu, nebo ho nabádal k jinému chování, blíží se jeho postoj roli otce. Jeho starostlivý postoj je bezpochyby blízký otcovskému. Z Františkových dopisů vyplývá, že ho Alois

⁴³ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 953: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi z 22. 2. 1831.

⁴⁴ Ref. 31.

⁴⁵ STRÁNÍKOVÁ, ref. 40.

⁴⁶ Ref. 23.

Vojtěch uznával jako autoritu a vážil si ho pro jeho štědrnou podporu. Bez finančních prostředků, které mu poskytoval, by stěží mohl vystudovat a získat dobré postavení. František mu posílal peníze během jeho studií, tuto částku bral jako dobrovolné příspěvky, za které nic ne žádal. Ani později, poté co absolvoval, mu neupíral svoji pomoc. Tehdy už se s ním však domluvil, že mu peníze bude nadále dávat už jenom jako půjčku. „[C]okoliv od začátku běžícího roku 1832 tobě odešlu na penězích, to toliko za půjčené pozorovati musíš. Cokoliv [j]sem dříve na tebe vynaložil, to tobě darováno jest, a mé svědomí se ozývá, že [j]sem dost pro tebe učinil, co bratr,“⁴⁷ napsal mu 9. září roku 1832.

Určité prostředky poskytovala Aloisi Vojtěchovi i matka, nicméně byl nejmladším bratrem, který absolvoval svá univerzitní studia a začátek profesní dráhy až po otcově smrti, takže nemohl počítat s velkou podporou z rodného domu, a tak pro něho byla Františkova pomoc velice důležitá. Bez jeho subvence by stěží dokázal překonat počáteční léta své profesní dráhy, kdy zastával neplacené nebo málo placené úřednické funkce. Snaze finančně podporovat nejmladšího bratra, podřizoval František i rozhodování o vlastní profesní dráze. Černíkovická lokálie skýtala jistotu stálého, byť ne úplně vysokého příjmu, který mu však zajišťoval dostatečné zázemí pro něho a vedle toho mu i dával možnost posílat pravidelně (a později dle potřeby) peníze Aloisi Vojtěchovi. Když se mu naskytla možnost žádat o uprázdněnou lokálii v nedalekém Liberku, vzdal se této příležitosti a raději zůstal v Černíkovících, aby se ušetřil výdajů spojených s přesunem a zbytečně se nevystavoval finanční nejistotě. I proto očekával, že se mu bude bratr odpovídajícím způsobem revanšovat a v případě potřeby se o něj postará. „Kdybych já potřeben a ty velkomocný pán se stal, bys tou bratrskou laskavou ochotností hradil příval mých nedostatků,“⁴⁸ napsal mu na začátku roku 1832. Zabezpečení v případě potřeby přitom žádal nejen pro sebe, ale i pro svou hospodyně Annu, která byla v jeho službách od získání černíkovické lokálie: „Cokoliv tehdy od začátku téhož roku [j]sem tobě poskytl a budoucně poskytnu, to u tebe na kapitál ukládám, z čeho[ž] někdy kdybych já smrtí odešel, jí ouroky splácet povinen budeš, až tobě lze bude. S kapitálem to bratrsky ujednáme; protož, cožkoliv potřebuješ, směle se na mně obrátit můžeš, má ruka ještě dosaváde ukrácená není,“⁴⁹ dodal v září téhož roku.

Sestra Františka zajížděla do Černíkovíc a Lukavice jen výjimečně, stejně jako její manžel Vojtěch Brychta. Početná rodina i práce v mlýně a v hospodářství jim neumožňovala být dlouho pryč, a tak se s Františkem zřejmě setkávali spíše při jeho občasných návštěvách rodného Vysokého Mýta. V jeho domácnosti v Černíkovících určitou dobu pobývala nejmladší dcera Brychtových Marie. Když se na jaře roku 1833 vrátila zpět do Vysokého Mýta, kvitovala její matka s velkým povděkem, jak pečlivě se o ni František staral, že se hodně naučila, a také, že jí pořídil nové šaty.⁵⁰ O několik let dříve tam chtěla poslat také starší dceru Veroni-

⁴⁷ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 958: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi z 9. 9. 1832.

⁴⁸ Ref. 33.

⁴⁹ Ref. 46.

⁵⁰ RM VM, f. AVŠ, karton č. 13, inv. č. 1276: Dopis Františky Brychtové Aloisi Vojtěchu Šemberovi z 12. 4. 1833.

ku, ale nakonec to neudělala, protože už pomáhala v domácnosti a hospodářství. Delší dobu pobývala v Černíkovcích také prostřední Františka. Rodiče ji tam odvezli někdy na podzim roku 1828, snad na začátku školního roku, a zůstala u něho až do května nebo června. Pobyt této neteře byl pro Františka ovšem poměrně nepříjemný, neboť se chovala rozpustile a někdy dost nezpůsobně. V jednom z latinských dopisů si František stěžuje Aloisi Vojtěchovi na její nevhodné chování vůči pomocnému knězi: „Nuper fuit in hortulana vitridomo (Glashaus) junior socius me[us] Duschanek inclinavit se modicum suo in labore ad terram; malesana ergo mea vipera ivit abscondite ad ipsum, et injecit illi osculum currens autem abhinc cum celeritate, cecidit in humum (šikownost Brichtiana) in quo casu nontantum aliquam ollam floream cadere fecit et frangi sed etiam denu-davit suum corpus Socium pudit, me magis.“ Tedy: „Nedávno byl ve skleníku (Glashaus) v zahradě můj mladší společník Dušánek, naklonil se trošičku k práci na záhoně, nezdárnice neboli moje zmije šla pokradmu k němu, vlepila mu pusou a pak rychle utekla, spadla na zem (šikovnost Brychtovská), v důsledku čehož nejen že shodila a rozbila některé květináče, ale také se obnažila a společníka uvedla do rozpaků, mě však ještě více. Pevně a jistě jsem rozhodnut, že ji v příštím týdnu odvezu.“⁵¹ Chtěl jí do Vysokého Mýta odvézt už dříve, ale bránilo mu v tom špatné počasí a také nedostatek času kvůli profesním povinnostem.⁵² Její chování ho trápilo dlouhodobě. Vadila mu, že je příliš vybíravá v jídle, a stěžoval si také, že ne vždy poděkuje za věci, které jí dává: „Nedávno [j]sem jí dal šátek za 3 zlaté, abych ji lecjak z domu nepustil, za ten mně má ještě poděkovat,“⁵³ svěřil se v dopise Aloisi Vojtěchovi. Dívka v Černíkovcích pobývala, aby poznala jiné prostředí, což mělo prospět jejímu vzdělání a dovednostní edukaci. Ze strany Františka šlo zároveň o pomoc sestřině rodině; za pobyt své neteře totiž nic nepožadoval, naopak ji z vlastních prostředků šatil a živil. Dívka v Černíkovcích chodila do školy, vzhledem ke svému věku (8,5 roku)⁵⁴ totiž ještě podléhala všeobecné vzdělávací povinnosti. Její návštěva školy však Františkovi také přinášela nemalé starosti, neboť se chovala způsobem, který poškozoval jeho dobrou pověst mezi obyvateli obce: „Tak předešlý úterek měli [j]sme dobře maštěnej hrách s uzeným masem, od kteréhož také díl dostala. Odpoledne ve škole žebřala na dětech chleba, řka, že se doma nenají, že dostala drbítek masa. A předce bezbožnice uzené maso snědla a hrách na talíři nechala. Je to hlad? A když chléb vyžebřala, tak ho házela pod škamnou.“⁵⁵ Ve chvílích volna ji měla na starosti hospodyně, která dohlížela na to, aby se sblížila i s „ženskými pracemi“ a případně se i něčemu novému přiučila. Kvůli dívčině rozvernosti však nebylo ani soužití s ní a dalšími Františkovými podřízenými bezproblémové.⁵⁶

⁵¹ Ref. 21.

⁵² Ref. 51.

⁵³ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi ze 7. 4. 1829.

⁵⁴ SOA Zámorsk, Sběrka matrik, signatura (dále sign.) 2285: Matrika narozených Vysoké Mýto, 1816–1826, fol. 214.

⁵⁵ Ref. 53.

⁵⁶ Ref. 53.

Snad ještě komplikovanější byl pobyt synovce Pavla, syna Františkova bratra Josefa. Vzal ho k sobě jako sotva šestiletého chlapce před Vánoci roku 1837, tehdy už několik let zastával post faráře v Lukavici. Pozvání bylo i v tomto případě motivována snahou ulehčit bratrovi se starostmi o hmotné zabezpečení početné rodiny a pomoci mu s výchovou dětí. Bohužel netušil, jak těžké chvíle si svým rozhodnutím přivodil. Již několik dní po jeho příchodu si postěžoval Aloisi Vojtěchovi, že je: „obsah vší rozpustilosti, zvýmyslnosti a falše.“ A vyjádřil velké podivení nad tím, jak může takový chlapec pocházet z jejich rodu vyznačujícího se mírností povah.⁵⁷ Dnes by byl patrně diagnostikován jako dítě s poruchou chování, neboť reakce a jednání, které František popisuje, byly opravdu velmi neobvyklé. Chlapec byl velmi nevyzpytatelný a výbušný, terorizoval všechny jeho podřízené svými zlomyslnými nápady, reakcemi a agresivním chováním. „[K]dyž mlatci a čeládka snídali, vzal hůl a děvečku tak nelítostně byl, že plakala,“ s rozhořčením o něm napsal František Aloisi Vojtěchovi. Podobné útoky uskutečnil i vůči dalším lidem, domácího kocoura dokonce záměrně zmrzačil a vyhrožoval, že ublíží i jiným zvířatům. František se Aloisi Vojtěchovi svěřoval se svým zoufalstvím a bezradností. S chlapcem, který se vůči svému okolí neustále projevoval agresivními slovními i fyzickými výpady, se nebylo možné domluvit po dobrém ani po zlém.⁵⁸ Byla to rozhodně jeho nejhorší zkušenost, pobyty ostatních dětí jeho sourozenců zdaleka tak náročné nebyly.

S bratrem Josefem se František moc nevídal, hlavním prostředkem komunikace tedy byla korespondence, kterou kvůli profesním povinnostem nemohl vést dostatečně často.⁵⁹ O jeho osudech se dozvídal také od příbuzných, když zajel do rodného Vysokého Mýta, nebo od bratra Aloise Vojtěcha, který ho občas přijel navštívit. Josefova pražská domácnost nedisponovala hospodářským zázemím, stejné to bylo, i když se přestěhoval do východních Čech. Skutečnost, že mu František mohl darovat některé plody svého hospodaření, případně za dobrou cenu obstarat suroviny a jiné komodity, pro něho byla vítanou pomocí.⁶⁰

Jan, jediný Františkův starší sourozenec, byl tak trochu černou ovčí rodiny. Absolvoval rovněž litomyšlské piaristické gymnázium a později odešel do Hradce Králové, biskupského sídla, kde byl rovněž kněžský seminář. Na rozdíl od Františka ale po získání potřebné edukace a duchovní formace a následném vysvěcení pokračoval v dalším vzdělávání. Odešel do Prahy, kde se oddal studiu teologie a v roce 1813 byl promován bakalářem bohosloví.⁶¹ V následujícím roce se stal lokalistou v Sopotech. Bylo to jeho první a také poslední beneficium. Z blí-

⁵⁷ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 971: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi z 21. 12. 1837.

⁵⁸ Ref. 57.

⁵⁹ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 955: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi ze 4. 11. 1831.

⁶⁰ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Český a latinské dopisy F. Šembery Josefu a Aloisi Vojtěchovi z 11. 7. 1829, 9. 1. 1830, 1. 6. 1830.

⁶¹ SOkA SY v L, f. Gymnázium Litomyšl I, kniha č. 112: Třídní výkaz gymnázia, 1797–1822 (nestránkováno); RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Diplom Jana Šembery, 22. 2. 1813; Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis. Hradec Králové, 1832, s. 59.

že nezjištěných důvodů o něj později přišel a v roce 1827 byl penzionován.⁶² Vrátil se do rodného Vysokého Mýta, bydlel u matky a nezastával žádnou duchovní funkci, což působilo celé rodině velké starosti. Jeho přítomnost bylo pro matčinu domácnost zátěží, navíc tak často navštěvoval vysokomýtské děkanství, až to bylo místním duchovním nepříjemné.⁶³ V roce 1835 byl přidělen na faru v Nekoři, ležící mezi Žamberkem a Jablonným nad Orlicí ve východních Čechách, ale pouze jako pomocný duchovní bez konkrétní funkce.⁶⁴ Rodina vnímala jeho počínání jako nezodpovědné a také netaktní; často projevoval nedostatek respektu vůči potřebám a povinnostem ostatních. Ve snaze najít si nějakou náplň času, komplikoval život nejenom duchovním ve Vysokém Mýtě, ale i celé rodině. Nejistota zabezpečení kvůli Janovu bezprizornímu postavení tížila patrně mnohem více jeho sourozence a matku než jeho samotného. „Z Mejta bejvaj psaní, kterých [j] sem letos již dvě obdržel, plný lamentac[í]. Nevím, komu mám dříve pomoci,“⁶⁵ reflektoval situaci František v dopise Aloisi Vojtěchovi.

Přes komplikované vztahy se František snažil Janovi pomáhat. Když se doslechl o volném místě ve svém okolí, hned začal uvažovat, že by ho bratr mohl získat. Obyvatelé obce Lično nedaleko od jeho tehdejšího působiště v Černíkovcích požádali o zřízení samostatné lokálie, neboť cesta do farního kostela jim trvala více než půl hodiny. Duchovní by měl vlastní obydlí a také dostatečné zabezpečení, navíc bez vedlejších povinností jakými byly např. poutě. Na přelomu let 1829 a 1829 získali i příslib zřízení samostatné lokálie. Možnosti, že by Jan získal toto beneficium, se však František zároveň obával: „[A]le jej, při jeho tířvorných povahách mít na blízce? Jaká traplivá myšlenka!“⁶⁶ I Nekoř, kam byl Jan nakonec v roce 1835 dosazen, však byla poměrně nedaleko od jeho tehdejšího působiště, Lukavice. O tom, jak poté fungoval vztah obou bratrů, kněžích, však dochovaná rodinná korespondence mlčí...

Vedle matky, u níž Jan bydlel, to byl především František, kterému vznikaly konkrétní problémy. Jan ho totiž často navštěvoval s úmyslem, že mu bude pomáhat při vykonávání kněžských povinností. František však jeho počínání nevnímal jako pomoc a na jeho přítomnost si stěžoval, neboť bratr se nechtěl přizpůsobit zavedenému režimu dne v jeho domácnosti a také církevní obřady prováděl způsobem, který nebyl pro místní obvyklý. Bohoslužby trvaly neobvykle dlouho a ani kázání nebylo v pořádku. Znepříjemňoval a komplikoval život nejen Františkovi, ale i jeho zaměstnancům a v neposlední řadě i farníkům.⁶⁷ Ačkoli měl kvalitní stylistické schopnosti i znalost Písma a texty kázání si pečlivě

⁶² SOkA HK, f. Biskupská konzistoř, část fondu knihy, kniha 188: *Catalogus cleri*, 1814–1886, nestránkováno.

⁶³ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Český dopis Aloise Vojtěcha Šembery Josefovi ze 14. 8. 1830.

⁶⁴ *Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis*. Hradec Králové, 1836, s. 11 a 58.

⁶⁵ Ref. 43.

⁶⁶ Ref. 23.

⁶⁷ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: České dopisy F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi ze 7. 4. 1829, 9. 1. 1830; RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 954, 955, 957, 959, 963: Latinský a české dopisy F. Šembery Aloisi Vojtěchovi z 10. 5. 1831, 4. 11. 1831, 14. 8. 1832, 20. 12. 1832, 16. 1. 1834.

připravoval,⁶⁸ tak jejich přednes nebyl dobrý (patrně kvůli určité vadě řeči a zbytečné zdoluhavosti). Problémy také vznikaly z Janova chaotického přístupu: Nikdy se předem nedomluvil na takovém harmonogramu spolupráce, který by pro Františka představoval účinnou pomoc a ulevil mu od některých povinností ve dnech, kdy jich měl hodně. Jan přicházel neohlášen a přes Františkovy protesty se ujímal realizace církevních úkonů; to Františka uráželo a s rozhořčením si stěžoval nejmladšímu bratrovi Aloisi Vojtěchovi: „A kdyby aspoň řek[1], na neděli přijdu zas, ale vždycky: „muže,‘ prý ‚bejt.‘ Já jako blázen študýruju na exorty neb kázání a když všecko k přednešení pohromadě mám, tu on přiběhne bud pozdě večír, neb celý uduhtěný ráno v neděli a exhortu neb kázání proti mé vůli odbude sám. Pak je škoda mého mučení.“⁶⁹ Když byl František nemocný, velice by ocenil, kdyby Jan převzal jeho povinnosti, tehdy však zrovna nepřijel.⁷⁰

Janova „pomoc“ Františkovi opravdu komplikovala život. Svým někdy až povýšeným chováním komplikoval chod jeho domácnosti. Hospodyně a další zaměstnanci byli často v rozpacích, zda splnit jeho požadavky, na které nebyli od mnohem střídmějšího Františka zvyklí. Někdy se k nim choval dost netaktně; na potřeby Františkových podřízených ani samotné domácnosti a hospodářství nebral vůbec žádné ohledy. „Ančka ho již má plné oči,“ napsal o něm František a dále si stěžoval: „v čas žní, kde je koní v poli zapotřebí, zdržoval on koně celého půl dne.“ Odjel totiž zaopatřovat umírajícího do vzdálenější osady, kde se zdržel neobvykle dlouho. Navíc trval na tom, že jako bakalář nepojede sám, ale vyžádal si s sebou kostelníka, kterému bylo rovněž velmi nemilé, že se na tak dlouhou dobu zdržel od běžné práce.⁷¹ Koňský potah duchovním obvykle v rámci robotních povinností poskytovali místní sedláci, kteří je využívali k práci. Janovo počínání se jim bezpochyby nelíbilo a poškozovalo Františkovu pověst mezi farníky a dobré sousedské vztahy. I ve vlastní domácnosti musel duchovní projevat nejenom svoji autoritu ale také znalosti hospodáře a schopnost koordinace jednotlivých činností, aby hospodářství prosperovalo a poskytovalo mu dobré zabezpečení. To byly činnosti, které byly nedílnou součástí role venkovského duchovního, která vyžadovala cit pro kompromis a stanovování priorit. Bez toho by ve svém prostředí neobstál. Tyto povinnosti, které zůstávají často opomíjeny, jakoby v pozadí za povinnostmi duchovního úřadu, byly nedílnou součástí jeho role. Správné plnění všech aspektů své role František evidentně zvládal mnohem lépe než jeho starší bratr Jan.⁷²

⁶⁸ RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Texty kázání Jana Šembery, 1838–1848.

⁶⁹ Ref. 59.

⁷⁰ Ref. 68.

⁷¹ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 957: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi ze 14. 8. 1832.

⁷² RM VM, f. AVŠ, karton „dodatky“ č. 2, neuspořádáno – bez inv. č.: Český dopis F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi ze 7. 4. 1829 a 9. 1. 1830; RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 952–955, 957 a 964: České a latinské dopisy F. Šembery Josefovi a Aloisi Vojtěchovi z 6. 1. 1831, 22. 2. 1831, 10. 5. 1831, 4. 11. 1831, 14. 8. 1832, 17. 3. 1834.

Domácnost, kostel a hospodářství – duchovní a jeho okolí

Fara nebo kaplanka obvykle nestála osamoceně, ale byla součástí areálu, ke kterému patřilo i hospodářské zázemí včetně stájí pro dobytek, obydlí pro čeleď a zahrady. Obydlí černíkovického duchovního i s hospodářstvím se nacházelo na východním okraji obce, v blízkosti kostela a zámku. Šlo o stavení zbudované po zřízení tamní lokálie v roce 1787. Svému účelu sloužilo celých šedesát let, neboť teprve těsně před polovinou 19. století vznikla nová fara; byla vystavěna společně s novou školou, čímž se vyřešil ožehavý problém špatných prostor pro obydlí učitele a výuku dětí.⁷³ Toho už se František Šembera při svém působení v Černíkovících ale nedočkal.

Původní budova, v níž bydlel, však skýtala dostatečný prostor k tomu, aby si tam zval své přátele a příbuzné na návštěvu, nebo poskytl přístřeší a výchovu dětem svých sourozenců. Podobné to bylo i v Lukavici, kde byla vzdálenost kostela a fary ještě menší.

Hospodářské zázemí poskytovalo duchovnímu obživu. V tomto ohledu byl podobně jako jeho selští sousedé závislý na kooperaci s ostatními členy domácnosti, jejich pracovitosti a poslušnosti. Pro své zaměstnance představoval autoritu srovnatelnou s postavením hospodáře na selském gruntu nebo řemeslníka-hospodáře v řemeslnické rodině. Kromě čeledi pracovala pro duchovního i hospodyně. Tou byla Františkovi po dlouhá léta Anna Podrazilová (později provdaná Jetmarová). Seznámil se s ní v Borohrádku, kde působil jako kaplan. Když Anna na začátku roku 1820 oslavila své 29. narozeniny, bezpochyby netušila, kolik zvrátů jí v následujících měsících čeká. Nejprve to byla tragická ztráta – v březnu zemřel na souchotiny její otec, panský bednář.⁷⁴ Několik týdnů nato se naskytla možnost služby u Františka Šembery, který získal své první samostatné beneficum jako lokalista v Černíkovících. Anna musela odejít z rodného Borohrádku a opustit matku a sourozence, získala však samostatnou obživu, což určitě vítala. Dobové konvence jasně vymezovaly některé práce v domácnosti a hospodářství jako ryze ženské – vaření, výrobu oděvů i zpracování materiálu na ně, část práce v hospodářství i některé další činnosti nemohl provádět muž. V rodině řemeslníka i sedláka tuto práci vykonávala jeho manželka. Katolický duchovní, pro něhož platila povinnost celibátu, si potřebnou pracovní sílu najímal. Adeptky hledal ve svém příbuzenstvu, případně v širším okolí. Skutečnost, že v obydlí duchovního přebývá žena, mohla snadno zavdat příčinu k pomluvám. Církev stanovovala pro kněze jasná pravidla a nabádala je, aby byli opatrní ve svém vystupování v domácnosti i na veřejnosti, neboť dobrá pověst a příkladný život duchovního pastýře byly považovány za důležité. Jiljí Chládek, autor příručky *Počátkové opatrnosti pastýřské* vydané v roce 1780, důrazně nabádá kněze k obezřetnosti. Zároveň zdůrazňuje, že jejich poslání spočívá v pastorační činnosti, kterou by práce v hospodářství neměla zastiňovat. Roli faráře definuje jako dozorující autoritu, jehož úkolem není pracovat, ale pouze kontrolovat a dávat příkazy. Důrazně nabá-

⁷³ Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, f. Archiv školy Černíkovice, kniha č. 136 – školní kronika, s. 6.

⁷⁴ SOA Zámorsk, Sbírka matrik, sign. 9-5: Matrika narozených, oddaných a zemřelých Borohrádek, 1796–1833, část II: zemřelí, s. 57.

davý tón jeho příručky však sám o sobě svědčí o tom, že kaplani a faráři se často chovali zcela jinak.⁷⁵ Kromě pastorače, na níž byli při edukaci a duchovní formaci především připravováni,⁷⁶ se starali o práce na polích a v hospodářství, obchodovali s vyprodukovanými surovinami a prováděli jiné výdělečné činnosti.⁷⁷

Anna Jetmarová dostávala za svou práci padesát zlatých ročně.⁷⁸ Její postavení se však postupně změnilo, nebyla už pouhou zaměstnankyní, ale doslova členem rodiny. Když František Šembera psal svým bratrům, dávala je vždycky pozdravovat, někdy dokonce i sama něco připsala. Zejména v dopisech, kde František zval svého milovaného nejmladšího bratra k sobě na návštěvu, se přidávala a snažila se ho rovněž přemluvit k příjezdu: „nám [se] tuze po nich stejská, mně se zdá, jako bych jich deset let neviděla,⁷⁹ napsala mu v srpnu roku 1832. Když mu posílala zhotovené košile, rovněž neopomněla připomenout, že je už dlouho nenavštívil: „košile [j]sem jim již ušila, pane Lojzíčku, [k]dypak ale ten den šťastnej bude, aby zas do Černíkovic přišli?“⁸⁰

Náplní její služby byla především práce v kuchyni a obsluhování svého zaměstnavatele i jeho hostů u stolu, dále udržování pořádku v celém domě, šití a další práce.⁸¹ Svou službu však mohla po dohodě s Františkem Šemberou opustit. V roce 1829 se chystala do Prahy, chtěla se zúčastnit velkolepých oslav stého výročí kanonizace sv. Jana Nepomuckého. Dlouho zvažovala, zda se má na cestu vydat. Nakonec zůstala v Černíkovících, a sice z důvodů, které zřejmě nepředpokládala – zradilo ji zdraví.⁸²

Anna pracovala u Františka Šembery téměř deset let. Pak provdala za Josefa Jetmara, syna černíkovického mlynáře. Ženich měsíc po svatbě slavil své 29. narozeniny. Věk nevěsty je v matrice lichotivě uveden jako 32 let (ve skutečnosti jí bylo 39!).⁸³ František Šembera píše vyčítavým tónem v jednom ze svých dopisů Aloisi Vojtěchovi, že se vdala, protože zůstal v Černíkovících a neusiloval o uprázdněné beneficium v Liberku, neboť chtěl mít jisté finanční zázemí, aby ho mohl nadále podporovat: „Mé skrz Tebe opovržení lokálií reberskou bylo příčinou, že se Ančka vdala, a nešťastně vdala.“⁸⁴ Manželství samo o sobě zřejmě nešťastné nebylo, to spíše okolnosti. Na jaře 1831, tedy rok po svatbě, byl Josef Jetmar odveden

⁷⁵ CHLÁDEK, Jiljí. Počátkové opatrnosti pastýřské, sv. III. Praha, 1780, s. 20–21.

⁷⁶ NOVOTNÝ, Miroslav. Výchova a vzdělání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2009, roč. 1, č. 2, s. 119–132; KUCHAROVÁ, Hedvika – NEŠPOR, Zdeněk R. Pastor bonus, seu idea (semper) reformanda. Vzdělávání a výchova kléru pro působení ve farní správě v českých zemích v 18. a na počátku 19. století. In *Český časopis historický*, 2007, roč. 105, č. 2, s. 351–392; ČEVELOVÁ, Zuzana. Katolicismus kolem roku 1800 – římskokatolický kněz jako příslušník jedné sociální vrstvy, podoby pastorače a její dopad. In TINKOVÁ, Daniela – LORMAN, Jaroslav (eds.). *Post tenebras spero lucem? Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha: Casablanca, 2008, s. 314–318.

⁷⁷ CHLÁDEK, ref. 75, s. 20–21.

⁷⁸ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 952: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi z 6. 1. 1831.

⁷⁹ Ref. 71.

⁸⁰ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 963: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi z 16. 1. 1834.

⁸¹ Ref. 31.

⁸² Ref. 22.

⁸³ SOA Zámorsk, Sběrka matrik, sign. 17-5: Matrika oddaných Černíkovice, 1799–1859, s. 28.

⁸⁴ Ref. 47.

na vojnu. Anna zůstala sama, „stále pláče a nařiká,“⁸⁵ popisoval její rozpoložení František Šembera. Novomanželé u něho po svatbě bydli a Anna nadále pracovala jako hospodyně. Ve službě zůstala i poté, co byl její manžel odveden. Byl nejprve v Lanškrouně a pak v Josefově, později už o něm Anna neměla žádné zprávy. Dostal se s vojskem do Horního Slezska a později i jinam.⁸⁶ Ještě častěji pak připisovala vzkazy na dopisy, které František posílal Aloisi Vojtěchovi, a znova a znova ho žádala o informace: „[k]dyby mně něco potěšitelného psali stranu vojny.“⁸⁷ Služba pro Františka Šemberu jí poskytovala hmotné zázemí a střechu nad hlavou, když se stal farářem v Lukavici, odešla s ním proto do nového působiště. Na přelomu let 1835–1836 vyřešila neutěšenou situaci tím, že tam „zakoupila pro svého manžela sedlskou živnost, aby ho z vojny dostala.“⁸⁸ Do nákupu nemovitosti vložil své prostředky i František Šembera. Formálně se jednalo o investici, která byla ovšem zamýšlena především jako pomoc Anně a jejímu manželovi. Po jeho návratu službu opustila, a František Šembera si tak musel najít novou hospodyně. Zůstala u něho však pouze rok. „Má nynější hospodyně jest o ňákou desítku starší než Ančka. Jest vyhlášená Xantippe, ale jsem s ní tak dalece spokojen, až na to, že zvyklá jsouc na výnosných farách na hojný kraj, jak říkáme, i v mé tenké faře dle té šňůrky přísti,“ charakterizoval ji František Šembera v jednom z dopisů Aloisi Vojtěchovi a ještě dodal: „domácím i dělníkům popředu i zadu cpáti chce, čímž by se brzy na mně vyplnilo: ‚bude brzy na ulici vrabce chytat pod čepicí.‘“ Na sklonku roku se při jedné z návštěv rodného Vysokého Mýta domluvil s jinou ženou z širšího příbuzenstva, která u něho od ledna roku 1837 nastoupila.⁸⁹ O ní se vyjadřoval vždy pochvalně a v dopisech se o ní zmiňoval jako o „tetičce“. Z jeho řádků je patrné, že mít dobrou hospodyně považoval za důležité nejenom pro bezproblémový chod hospodářství, ale i pro svůj vlastní klid: „Tetička, která jest skrz své dokonalé chování mé nynější půl blaženosti a spokojenosti, Tebe nastokrát pozdravuje, nápodobně též Jetmarka.“⁹⁰

V hospodářství bylo zaměstnáno několik čeledínů i děvečky. Věnovali se péči o dobytek, drůbež a polnosti, rovněž práci na zahradě, které se František rád občas účastnil. Některé plodiny se pěstovaly i ve skleníku, na čemž se také osobně podílel, podobně jako pomocný duchovní. František se rád chlubil úspěchy v chovu a svého milovaného nejmladšího bratra zval na hody, když porazili prase. Rovněž ho informoval o úrodě jablek, hrušek a dalšího ovoce.⁹¹ Jeho nejoblíbenější činností bylo včelaření. Bylo pro něho natolik typické, že je o něm zmínka i v jeho životopise zaznamenané v černíkovické farní kronice a ve stručné cha-

⁸⁵ Ref. 20.

⁸⁶ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 954, 955, 957, 958, 959, 963: České a latinské dopisy F. Šembery Aloisi Vojtěchovi 10. 5. 1831, 4. 11. 1831, 14. 8. 1832, 9. 9. 1832, 20. 12. 1832, 16. 1. 1834.

⁸⁷ Ref. 79.

⁸⁸ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 965: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi z 12. 11. 1835.

⁸⁹ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 971 a inv. č. 967: České dopisy F. Šembery Aloisi Vojtěchovi 13. 9. 1836 a 31. 12. 1837.

⁹⁰ RM VM, f. AVŠ, karton č. 12, inv. č. 972: Český dopis F. Šembery Aloisi Vojtěchovi ze 17. 4. 1838.

⁹¹ Ref. 31.

rakteristice v tamní školní kronice. V obou dokumentech se uvádí, že měl přes třicet úlů.⁹²

Plnění povinností i práci v hospodářství Františkovi někdy znemožňovala zdravotní indispozice. Stěžoval si na bolesti zad, problémy s trávením i respirační problémy. Nejvážnější problémy zažil na podzim roku 1831, při první vlně cholery. Onemocněl tehdy tak vážně, že jeho stav vypadal beznadějně, nakonec se však uzdravil.⁹³ Druhá vlna cholery zasáhla kraj v létě následujícího roku a vyžádala si mnohem více obětí.⁹⁴ Jako duchovní byl denně vystavován nebezpečí. Nemoc denně napadala další a další oběti, z nichž někteří umírali velmi rychle. Pokud byl průběh pomalejší a byl čas přivolat kněze, přicházel František Šembera k umírajícím, aby jim poskytl útěchu. Byl tedy v přímém styku s nakaženými. Naštěstí se ale už nenakazil. „Já [j]sem byl téhož času zdravější než jindy a [j]sem dosaváde,“⁹⁵ informoval radostně svého bratra Aloise Vojtěcha několik týdnů po odeznění.

Dvacetileté působení v Černíkovcích a v Lukavici tvoří stěžejní část jeho kariéry, která je reflektována v dopisech, jenž v té době vytvořil. Z nich vystupuje obraz římsko-katolického kněze jako člověka, který nejenom vysluhoval svátosti, kázal a katechizoval. Ačkoli považoval dobrý vztah k farníkům za důležitý, stejně jako pečlivé vykonávání povinností, byl jeho život mnohem pestřejší. Role duchovního pastýře totiž nebyla jedinou náplní jeho života; i kněz totiž žil v prostředí bohatých sociálních vazeb. Autoritou, která stála nad ním, byli nejenom jeho nadřízení v hierarchii církevní správy, ale také majitelé panství, vůči nimž musel být loajální, chtěl-li pomýšlet na zisk lepšího benefícia. Jeho sousedé nebyli jen ovečky, o jejichž duchovní péči se staral, ale také obchodní partneři (kupoval od nich různé komodity), zaměstnanci (najímal si je na různé práce) a poddaní (pracovali pro něj i v rámci robotních povinností). Specifickou skupinu, v níž se pohyboval, představovala jeho domácnost. Zde vystupoval jako autorita v roli hospodáře, který byl zodpovědný za řízení, a tudíž dobrý chod hospodářství. Nebyl ale pouhým dozorcem a příkazcem vykonávaných prací, ale podle svých preferencí někdy i přiložil ruku k dílu. Silnou vazbu měl na svou původní rodinu, s níž byl v častém kontaktu, navštěvoval je a zval je na návštěvy. Pojily ho s nimi nejenom citové, ale i ekonomické vazby. V rámci svých možností sourozencům finančně vypomáhal a jeho podíl na dědictví po rodičích nijak nesnižoval fakt, že se stal duchovním. Hovoří-li Jiljí Chládek ve své příručce pro kněze o tom, že by se měli věnovat především pastoraci,⁹⁶ nabízí se otázka, jestli jeho požadavek byl reálně možný. Nešlo jen o zbožné přání?

⁹² Ref. 31; Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou (dále SOkA RnK), f. Sběrka kronik, signatura 774: Farní kronika Černíkovice, s. 13; SOkA RnK, f. Archiv školy Černíkovice, kniha č. 136: Školní kronika, s. 84.

⁹³ Ref. 59.

⁹⁴ SOkA RnK, f. Sběrka kronik, signatura 774: Farní kronika Černíkovice, s. 10.

⁹⁵ Ref. 47.

⁹⁶ CHLÁDEK, ref. 75, s. 20–21.